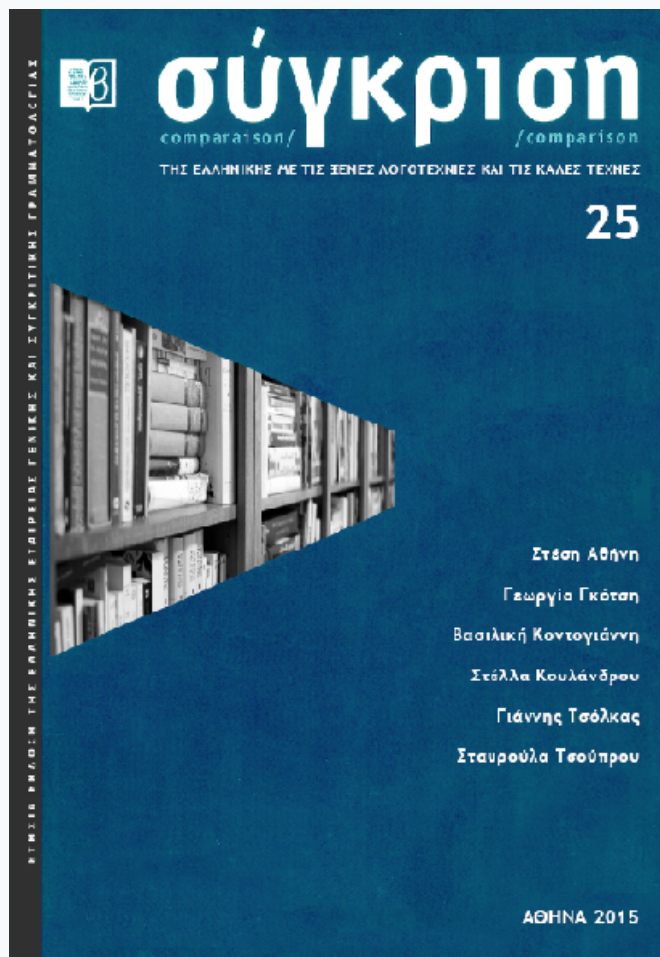

Σύγκριση

Τόμ. 25 (2015)

Nafsika Mylona, Griechenlands Gedenkort der Antike in der deutschsprachigen Reiseliteratur des 19. und 20.

Αναστασία Αντωνοπούλου

doi: [10.12681/comparison.91](https://doi.org/10.12681/comparison.91)

Copyright © 2016, Anastasia Antonopoulou

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Αντωνοπούλου Α. (2016). Nafsika Mylona, Griechenlands Gedenkort der Antike in der deutschsprachigen Reiseliteratur des 19. und 20. *Σύγκριση*, 25, 116–120. <https://doi.org/10.12681/comparison.91>

Nafsika Mylona, *Griechenlands Gedenkort der Antike in der deutschsprachigen Reiseliteratur des 19. und 20. Jahrhunderts*, Königshausen und Neumann, Würzburg 2014, 280σ.

[Μνημειακοί τόποι της ελληνικής αρχαιότητας στη γερμανόφωνη ταξιδιωτική λογοτεχνία του 19ου και 20ού αιώνα]

Πρόκειται για τη διδακτορική διατριβή της συγγραφέως, η οποία έγινε δεκτή από τη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου του Μονάχου το 2012 και εκδόθηκε το 2014 από τον εκδοτικό οίκο Königshausen und Neumann.

Η μελέτη έχει συγκριτολογικό χαρακτήρα και διερευνά κείμενα γερμανόφωνης ταξιδιωτικής λογοτεχνίας αναφορικά με την Ελλάδα. Ο όρος *ταξιδιωτική λογοτεχνία* αποσαφηνίζεται στη θεωρητική εισαγωγή της μελέτης ως το λογοτεχνικό είδος που εμπεριέχει τη διάσταση της *αυτοψίας*, περιλαμβάνει δηλαδή μόνο κείμενα που δημιουργούνται επί τη βάσει ενός πραγματικού ταξιδιού. Ο περιορισμός στον 19ο και 20ό αιώνα οφείλεται στο ότι το κύμα των γερμανών ταξιδιωτών για την Ελλάδα ξεκινά –εν συγκρίσει με άλλους Ευρωπαίους– αργά, ουσιαστικά μόλις τον 19ο αιώνα. Οι σπουδαίοι υμνητές της ελληνικής αρχαιότητας του γερμανικού 18ου αιώνα, Winckelmann, Herder και Goethe, δεν επισκέφτηκαν ποτέ την Ελλάδα.

Θεωρητική αφετηρία για τη μελέτη αποτελούν οι γνωστές πολιτισμικές θεωρίες των Aleida Assmann και Jan Assmann για τη μνήμη, την ανάμνηση και τους μνημειακούς πολιτισμικούς χώρους. Στο επίκεντρο των θεωριών αυτών, οι οποίες εντάσσονται στην ευρύτερη τάση *spatial turn*, βρίσκεται η διερεύνηση των χώρων, εφόσον, σύμφωνα με την Assmann, οι μνημειακοί τόποι χωροποιούν τον χρόνο, συντηρούν το παρελθόν και επομένως την πολιτισμική, ατομική και συλλογική μνήμη. Όχι ωστόσο παθητικά, εφόσον η θέα τους ενεργοποιεί την ανάμνηση του παρατηρητή. Ο χώρος στη μελέτη της Ναυσικάς Μυλωνά γίνεται *πρωταγωνιστής*, όπως αναφέρει η ίδια (σ. 16). Αποδεικνύεται ότι από τους ελληνικούς αρχαιολογικούς χώρους, αυτοί που ασκούν τη μεγαλύτερη γοητεία στους γερμανούς επισκέπτες και θεματοποιούνται κατά κύριο λόγο στο έργο τους είναι η Ακρόπολη, οι Μυκήνες και οι Δελφοί.

Η εργασία διαρθρώνεται σε τρία μεγάλα κεφάλαια, αφιερωμένα χωριστά ακριβώς στους παραπάνω αρχαιολογικούς χώρους: στην Ακρόπολη, στις Μυκήνες και στους Δελφούς. Το κύριο αυτό μέρος της εργασίας πλαισιώνεται από τη θεωρητική Εισαγωγή

και τα τελικά Συμπεράσματα. Το corpus των έργων, στα οποία γίνονται αναφορές, είναι ευρύτατο. Περιλαμβάνει κείμενα γερμανών διανοητών ή αρχαιολόγων του 19ου αιώνα, όπως π.χ. των J. J. Bachofen, Karl Friedrichs και Karl Bernhard Stark, συγγραφέων των αρχών του 20ού αιώνα, όπως των Isolde Kurz, Rudolf Binding, Julius Meier-Graefe, Theodor Birt, Theodor Däubler, Hugo von Hofmannsthal, Sigmund Freud ή Gerhart Hauptmann, καθώς και νεότερα κείμενα, που γράφτηκαν μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, όπως των Wolfgang Koeppen, Martin Heidegger και Christa Wolf.

Το κεφάλαιο *Ακρόπολη* (σ. 41-159) είναι το εκτενέστερο της μελέτης και σχετίζεται με διαφορετικούς λόγους (Diskurse), οι οποίοι συχνά διαπλέκονται μεταξύ τους. Η συγγραφέας συστηματοποιεί τέσσερις διαφορετικές θεματικές διαστάσεις που αναπτύσσονται στα ταξιδιωτικά κείμενα σε σχέση με την Ακρόπολη: αυτές της ευρωπαϊκής ταυτότητας, της αισθητικής εμπειρίας, της πανοραμικής θέασης και της ψυχαναλυτικής εμπειρίας.

Η ελληνική αρχαιότητα παρουσιάζεται στα κείμενα της γερμανικής ταξιδιωτικής λογοτεχνίας ως κοινή ευρωπαϊκή κληρονομιά, το δε αντιπροσωπευτικότερο μνημείο της αρχαιότητας, η Ακρόπολη, ως εμβληματικό για τον καθορισμό και τη συγκρότηση της ευρωπαϊκής πολιτισμικής ταυτότητας. Ο λόγος περί ταυτότητας, καταλήγει η συγγραφέας, εμπεριέχει σαφείς οριοθετήσεις του ευρωπαϊκού πολιτισμού έναντι της μη ευρωπαϊκής βαρβαρότητας, στρατηγικές ενίσχυσης του ευρωκεντρισμού, καθώς και τη θεώρηση του Άλλου (εδώ η ελληνική αρχαιότητα) ως οικείου.

Η Ακρόπολη με τα αρχιτεκτονικά της μνημεία και τα έργα τέχνης καθίσταται, από την άλλη, τόπος της αισθητικής εμπειρίας. Η εργασία διακρίνει στο πεδίο της αισθητικής τρεις διαφορετικές προσεγγίσεις: την κλασικιστική, τη ρομαντική και τη μοντερνιστική. Η κλασικιστική αισθητική συνδέεται με την εξιδανικευτική θεώρηση της αρχαιότητας του Johann Joachim Winckelmann, η οποία φαίνεται πως επηρεάζει την αντίληψη των Γερμανών έως τις αρχές του 20ού αιώνα και καταγράφεται στα κείμενά τους είτε ως επιγονική επανάληψη είτε ως κριτική αντιπαράθεση. Έτσι σε πολλές περιγραφές, εξάίρεται η *ευγενής απλότητα και το ήρεμο μεγαλείο*, η καθαρότητα των γραμμών και η απολλώνια αρμονία των αρχιτεκτονικών και καλλιτεχνικών θησαυρών του ιερού λόφου. Ενδιαφέρον έχει εδώ η παρατήρηση ότι συχνά στα κείμενα ο αισθητικός λόγος διαπλέκεται με τον περί ευρωπαϊκής ταυτότητας λόγο, η αρμονία, το μέτρο και η απλότητα νοούνται μεν πρωτίστως ως χαρακτηριστικά του ελληνικού

και του ευρωπαϊκού πολιτισμού, συνακόλουθα όμως και της ευρωπαϊκής ταυτότητας. Η ρομαντική ή μετα-ρομαντική αισθητική θεώρηση, την οποία εξετάζει η συγγραφέας αμέσως μετά, στρέφεται από το ιδεώδες της αρμονικής μαρμάρινης αρχαιότητας προς το εξωτικό, το ανατολικό και το μακρινό. Θεματικά, η αναφορά στην αρχαιότητα στα ταξιδιωτικά κείμενα αυτής της θεώρησης υποχωρεί, το ενδιαφέρον εστιάζεται στον αγώνα ανεξαρτησίας των Ελλήνων (1821), που είναι γεμάτος αίμα και πάθος και γενικότερα στην ατμόσφαιρα του παρόντος που συνίσταται στη βίωση του *ελληνικού* ως σημείου τομής μεταξύ Ανατολής και Δύσης, ως μείγματος του λεβαντίνικου αρώματος με τα ερείπια της αρχαιότητας. Για την εξεικόνιση αυτής της θεώρησης πολύ εύστοχα χρησιμοποιεί η συγγραφέας το παράδειγμα της ζωγραφικής του βαυαρού ζωγράφου, Carl Rottmann. Στα *ελληνικά τοπία* του κυριαρχούν τα γήινα, ζεστά χρώματα, ενώ αναπόσπαστο μέρος των συνθέσεων αυτών αποτελούν τα αρχαία ερείπια. Την αισθητική του κλασικού μοντερνισμού, τέλος, διερευνά η Μυλωνά με βάση το γνωστότερο, ίσως, κείμενο της γερμανόφωνης ταξιδιωτικής λογοτεχνίας για την Ελλάδα, το *Στιγμές στην Ελλάδα* του Hugo von Hofmannsthal. Στον Hofmannsthal θεματοποιείται το μοντερνιστικό αίσθημα της ξενότητας μπροστά στα μνημεία, ενώ η επιθυμητή συνάντηση του σύγχρονου υποκειμένου με την αρχαιότητα συμβαίνει μέσω μιας μάλλον διονυσιακής (Nietzsche) θεώρησης, που εμπεριέχει τη λήθη της κλασικής παιδείας, τον παραμερισμό του ιστορικισμού και την πρόκριση της διαισθητικής θέασης και της εκστατικής στιγμής.

Εστιάζοντας, στη συνέχεια, η συγγραφέας τη θεματική που συνδέεται με την Ακρόπολη ως τόπο πανοραμικής θέας, εξετάζει τα *αφηγηματικά πανοράματα* που προκύπτουν στα ταξιδιωτικά κείμενα. Σε μια τέτοια θεώρηση, η οποία περιλαμβάνει τους άξονες ‘πάνω (αρχαία πόλη) – κάτω (μοντέρνα πόλη)’, φαίνεται να αναιρείται η διάσταση της χρονικότητας, εφόσον ιστορικό παρελθόν και σύγχρονο παρόν φέρονται σε συνάφεια ή συγχωνεύονται, ενώ μέσω της αντιθετικότητας ‘απαράλλαχτη στους αιώνες αρχαία πόλη – συνεχές δυναμικό γίνεσθαι της σύγχρονης’, αποκτά η Ακρόπολη τα χαρακτηριστικά της *ετεροτοπίας* (Foucault).

Την ψυχαναλυτική, τέλος, θεματική εξετάζει η συγγραφέας με βάση το κείμενο του Freud *Διαταραχή μνήμης στην Ακρόπολη*, ένα κείμενο που αποτελεί μια εκ των υστέρων αυτοανάλυση του συγγραφέα του. Η επίσκεψη στην Ακρόπολη καθίσταται για τον

ιδρυτή της Ψυχανάλυσης τόπος συνάντησης με βαθύτερα στρώματα της εσωτερικότητάς του και βαθιά απωθημένες καταγραφές.

Αν η Ακρόπολη συνδέεται κατά κύριο λόγο με κλασικιστικές και αντι-κλασικιστικές θεωρήσεις, οι *Μυκήνες* (σ. 160-211) συνδέονται με τη ρομαντική θεώρηση, η οποία εστιάζει στη διερεύνηση του μύθου, της αρχαϊκής θρησκευτικότητας και των συμβόλων της, των τάφων, της σκοτεινιάς και του θανάτου. Οι *Μυκήνες* παρουσιάζονται στα κείμενα της γερμανόφωνης λογοτεχνίας, καταλήγει η μελέτη, ως ο αντίποδας της Ακρόπολης. Σε μια πυκνή και ενδιαφέρουσα σύνοψη του κεφαλαίου η συγγραφέας αντιπαραβάλλει σχηματικά την Αθήνα με τις *Μυκήνες* χρησιμοποιώντας τα ακόλουθα ζεύγη αντιθέσεων: 'ναοί – τάφοι', 'πατριαρχία – μητριαρχία', 'ιστορία – μύθος', 'αισθητική – λατρεία', 'κατάφαση του πολιτισμού – κριτική στον πολιτισμό'. Η Μυλωνά αναφέρεται σε μια σειρά γερμανόφωνων κειμένων για τις *Μυκήνες*, όπως των Franz Spuda, Bernhard Guttman και Hermann Hettner, για να εστιάσει σε δύο κορυφαίες θεωρήσεις: στο κείμενο για τις *Μυκήνες* του J. J. Bachofen, εκπρόσωπο του όψιμου Ρομαντισμού, και σε εκείνο της Christa Wolf, η οποία επισκέπτεται 130 χρόνια αργότερα τον ίδιο χώρο, αναζητώντας τα ίχνη της Κασσάνδρας για το ομώνυμο μυθιστόρημά της. Η αντιπαραβολή των δύο θεωρήσεων έχει ενδιαφέρον, παρόλο που τις χωρίζει χρονική απόσταση ετών, εφόσον και οι δύο συγγραφείς εστιάζουν κατά την επίσκεψή τους στις *Μυκήνες* στην αναζήτηση του μύθου και των απαρχών της πατριαρχίας. Για τον Bachofen ο μύθος καθίσταται εργαλείο για την προσέγγιση προ-ιστορικών εποχών· η Wolf, αντίθετα, θα επιμείνει στη σύνδεση μεταξύ μύθου και ιδεολογίας.

Το τρίτο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στους Δελφούς (σ. 212-252), χώρος που συνδέεται, σύμφωνα με τη μελέτη, με δύο κύριες θεματοποιήσεις: με το *υψηλό* του δελφικού τοπίου που προκαλεί δέος στον επισκέπτη, από τη μια, και με το θέμα της *ανθρώπινης μοίρας*, από την άλλη. Η δελφική επιταγή *γνώθι σαυτόν* και η αίσθηση της γειτνίασης με το τρίστρατο του Οιδίποδα, του κατ' εξοχήν ενσαρκωτή της τραγικής μοίρας, οδηγούν τους συγγραφείς να στοχαστούν πάνω στο θέμα της τραγικότητας. Ο Gerhart Hauptmann, π.χ., θεωρεί τους Δελφούς κορύφωση του ταξιδιού του στην Ελλάδα, εφόσον εδώ συλλαμβάνει την έννοια του *τραγικού* και την ορίζει στο κείμενό του ως «φόβο, κίνδυνο, πόνο, φόνο και αίμα».

Η Ναυσικά Μυλωνά, λαμβάνοντας υπόψη ένα εντυπωσιακά μεγάλο corpus ταξιδιωτικών κειμένων (κάποια από αυτά αναλύονται για πρώτη φορά εδώ), εξετάζει συστηματικά τη γερμανόφωνη ταξιδιωτική λογοτεχνία για την Ελλάδα και, αξιοποιώντας αρχές της πολιτισμικής θεωρίας, τοποθετεί τους αρχαιολογικούς χώρους στο επίκεντρο της θεώρησής της. Αυτό συμβαίνει για πρώτη φορά στην έως τώρα έρευνα και αποτελεί χαρακτηριστικό της πρωτοτυπίας της μελέτης (η κατάταξη και η κατηγοριοποίηση σε προηγούμενες σχετικές εργασίες –οι οποίες είναι ούτως ή άλλως ελάχιστες– γινόταν συνήθως ανά συγγραφείς, όπως π.χ. στη μελέτη του Richard Bechtle [1959] ή της Dorothea Ipsen [1999]). Έτσι, ο αναγνώστης έχει εδώ την ευκαιρία να βρει συστηματοποιημένες τις διαφορετικές απόψεις, τις διαφορετικές σηματοδοτήσεις και νοηματοδοτήσεις που αποκτούν οι συγκεκριμένοι αρχαιολογικοί χώροι στα κείμενα της γερμανόφωνης ταξιδιωτικής λογοτεχνίας.

Η μελέτη της Μυλωνά αποτελεί μια ουσιαστικότερη συμβολή στη μελέτη της ταξιδιωτικής λογοτεχνίας για την Ελλάδα. Μαζί με την επίσης πρόσφατα (2012) εκδοθείσα διατριβή του Christopher Meid με τίτλο *Griechenland-Imaginationen. Reiseberichte im 20. Jahrhundert von Gerhart Hauptmann bis Wolfgang Koeppen*, η οποία εστιάζει στις ιδεολογικές παραμέτρους της γερμανόφωνης ταξιδιωτικής λογοτεχνίας του 20ού αιώνα, ανανεώνει μέσα από τη σύγχρονη θεώρηση το φιλολογικό ενδιαφέρον για τα κείμενα και γενικότερα για το είδος της ταξιδιωτικής λογοτεχνίας, αλλά και για τη θεματοποίηση της ελληνικής αρχαιότητας. Τέλος, αξίζει να αναφερθεί και εδώ η σημαντική ερευνητική δουλειά που εκπονείται στο Τμήμα Βυζαντινής και Νεοελληνικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Ludwig-Maximilians του Μονάχου, στο πλαίσιο της οποίας και σε συνεργασία με το Τμήμα Γενικής και Συγκριτικής Φιλολογίας του ίδιου Πανεπιστημίου ολοκληρώθηκε και η διατριβή της Ναυσικάς Μυλωνά.

Αναστασία Αντωνοπούλου

Πανεπιστήμιο Αθηνών